

ԳՐԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Գրիգոր Վանցյան, Հատընտիր, խմբ. խորհուրդ՝ Աշոտ Մելքոնյան և ուրիշներ, կազմ. Վահե Սարգսյան, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ, 2020, 580 էջ

Անվանի լեզվաբան, հայագետ և մանկավարժ Գրիգոր Վանցյանը (1870-1908) իր կարճատև կյանքի ընթացքում հեղինակել է լեզվաբանական, գրականագիտական, պատմագիտական, մանկավարժական մեծարժեք աշխատություններ, մամուլում զետեղել հրապարակախոսական և այլ բնույթի հոդվածներ, գրախոսություններ, ակնարկներ և այլ նյութեր: Նրա գործունեությունն ու վաստակն արժևորել են ժամանակակից շատ գրողներ և արվեստագետներ:

Գ. Վանցյանը բավականին ճանաչված էր ու հարգված իր կենդանության օրոք, սակայն այժմ նրա անունը, ցավոք, քչերին է հայտնի: 2015 և 2016 թթ. լույս ընծայվեց նրա երկերի երկհատորյակը¹, որտեղ զետեղված են նրա գիտական և հրապարակախոսական աշխատանքները, նամակները, թարգմանություններն ու գրքերը: 2016 թ. հրատարակվեց նաև նրա ուսումնասիրություններն ու հրապարակումներն ընդգրկող առանձին հատոր²: Դրանով իսկ գիտական և առհասարակ ընթերցասեր հանրությանը հրամցվեց նրա համապարփակ ժառանգությունը:

Գ. Վանցյանի աշխատությունների հրատարակման կարևոր ու շնորհակալ գործը ձեռնարկել են ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի պատմության ինստիտուտը և «Զավախքին աջակցություն» (ԶԱՀ) հիմնադրամը: Այս աշխատանքում կարևոր ներդրում ունի պատմական գիտությունների թեկնածու Վահե Սարգսյանը, որը կազմել ու հրատարակության է պատրաստել գրախոսվող հատընտիրը, որտեղ ներկայացված է Գ. Վանցյանի կյանքի և գործունեության ուղին:

Գրախոսվող հոբելյանական ընտրանին բաղկացած է երեք ծավալուն բաժիններից, որոնք ընդգրկում են Գ. Վանցյանի կյանքին և ստեղծագործա-

---

¹ Տե՛ս *Վանցյան Գ.*, Երկերի ժողովածու երկու հատորով, հ. 1, Երևան, 2015, հ. 2, Երևան, 2016:

² Տե՛ս *Վանցյան Գ.*, Ուսումնասիրություններ և հրապարակումներ, Երևան, 2016:

կան ուղուն առնչվող նյութերը, տարբեր տարիների՝ նրա հրատարակած գիտական ու հրապարակախոսական հոդվածները և նամակները: Սույն ուսումնասիրությունն իրականացվել է սկզբնաղբյուրների և գրականության քննությամբ. բացահայտվել են թե՛ նրա լեզվաբանական ու գրականագիտական նվաճումների արժեքը և թե՛ դրանց լուրջ դերը հայագիտության զարգացման գործում, ինչպես նաև ընդգծվել է տվյալ դարաշրջանի հայագիտական ընկալումները լուսաբանելու անհրաժեշտությունը: Հարկ է արժևորել Գ. Վանցյանի մանկավարժական գործունեությունը հատկապես հայրենիքի սահմաններից դուրս հայապահպանության, ազգային մշակույթի, մայրենի լեզվի տարածման և քարոզչության ուղղությամբ:

Հատընտիրում հանգամանորեն քննության առարկա է դարձել ժամանակային ընդգրկունությամբ աչքի ընկնող հիմնախնդիրների մի ամբողջ շարք: Ընթերցողի սեղանին է դրվել Գ. Վանցյանի մեծածավալ գործունեությունն ընդգրկող մի աշխատություն, որը նաև ժամանակի հասարակական-քաղաքական և կրթամշակութային կյանքը մեկ ամբողջության մեջ դիտարկելու փորձ է: Ծավալուն առաջաբանում Վահե Սարգսյանը հանգամանորեն վերլուծել է նաև ժամանակի հիմնախնդիրները, գիտական ու մանկավարժական մտքի առանձնահատկությունները:

Ժողովածուի առաջին բաժնում զետեղված է անվանի հայագետի 21 հոդված, ամփոփված են կենսագրական բնույթի տեղեկություններ՝ քաղված գանազան սկզբնաղբյուրներից, անգամ՝ «Բազմավեպ» հանդեսից, ինչպես նաև գրախոսություններ, ակնարկներ, նամակներ և թարգմանություններ:

1890-ական թթ. հայոց լեզվի և պատմության ուսուցիչ Գ. Վանցյանը Թիֆլիսի «Մուրճ», Վիեննայի «Հանդես ամսօրյա», Փարիզի «Անահիտ» և այլ հանդեսներում հանդես է եկել լեզվաբանությանը, մանկավարժությանը, մասնավորապես Ջավախքի ուսումնարաններին և ուսուցիչներին, ուսումնական հաստատությունների խնդիրներին, ինչպես նաև ջավախահայության ավանդույթներին ու ծեսերին, Եվրոպայի հայությանն առնչվող, ծագումնաբանական, փիլիսոփայական տարբեր հարցեր բովանդակող հոդվածներով: 1892-1895 թթ. նա իր գործունեությունը ծավալել է Ախալքալաքում, իսկ Եվրոպայից վերադառնալուց հետո՝ ազգանպաստ աշխատանքը շարունակել Երևանի թեմական դպրոցում: Մեկ տարի անց նա հրավիրվել է Թիֆլիսի առևտրական դպրոց՝ հայերեն դասավանդելու: Հարկ է նշել, որ ժամանակին Գ. Վանցյանի աշխատություններն ու գիտական հրապարակումները մշտապես եղել են մամուլի ուշադրության կենտրոնում: Դրանց անդրադարձել, քննադատել և դրվատանքի խոսքեր են նվիրել ժամանակի այնպիսի հանրահայտ պարբերականներ, ինչպիսիք են «Հանդես ամսօրյան», «Արարատը», «Բազմավեպը», «Մուրճը», «Երկիրը», «Մշակը», «Նոր-Դարը»:

Այս բաժնում զետեղված հոդվածները ներառում են Գ. Վանցյանի մանկավարժական գործունեությունը, ինչպես նաև նրա առնչությունը եվրոպական տարբեր կրթօջախներում ուսանող հայ երիտասարդությանը: Դեռևս

Եվրոպայում ուսանելու տարիներին Գ. Վանցյանն օժանդակել է Թիֆլիսի հայկական մամուլի խմբագրություններին՝ վերջիններիս տեղեկատվություն տրամադրելով եվրոպական տարբեր բուհերի հայ ուսանողների մասին:

«Մատենախոսություններում» ներկայացված են նաև Գ. Վանցյանի գրա-խոսությունները, որոնք ժամանակի գրականության և գիտական մտքի համեստ ու անաչառ արժևորումներ են: Դրանց թվում են Երվանդ Լալայանցի «Ջավախքի բուրմունք» (Թիֆլիս, 1892), Արիստակես Լաստիվերցու «Հայոց պատմություն» (Ալեքսանդրապոլ, 1893), Վ. Հովհանյանի «Հետազոտությունք նախնեաց ռավկօրենի վրայ» (Վիեննա, 1897), Գ. Էրեբսի «Մարդ եմ» (Թիֆլիս, 1898), Վ. Փափազյանի «Հայ բոշաներ» (Թիֆլիս, 1899) և այլ աշխատություններին վերաբերող անաչառ գնահատականներ:

Ընտրանու երկրորդ բաժնում առաջին անգամ շրջանառության մեջ են դրվում Գ. Վանցյանի կենսագրական որոշ տեղեկություններ, մասնավորապես հրապարակվում է Հայաստանի ազգային արխիվի 53-րդ ֆոնդում պահվող թիվ 1671 գործը, որտեղ վեց առանձին փաստաթղթերում ներկայացվում է Խաչատուր Վանցյանի կողմից որդու՝ Գրիգոր Վանցյանի ծննդյան ու մկրտության վկայական ստանալու ամբողջ գործընթացը (1885-1886 թթ.): Նշված բաժնում, բացի տարբեր հանրագիտարաններում տպագրված կենսագրական ակնարկներից, տեղ են գտել նաև Գ. Վանցյանի՝ «Բազմավեպ», «Մուրճ», «Հանդես ամսօրյա», «Արարատ» և այլ հանդեսներում ու առանձին հատորներում տպագրված մատենախոսությունները: Այստեղ ընգրկվել է նաև հայագետի կյանքին ու գործունեությանն առնչվող երկու նյութ: Բաժնում գետեղված են նրա ինքնասպանության առիթով մամուլում հրապարակված ցավակցական ուղերձները:

Աշխատության երրորդ բաժինն ամբողջովին նվիրված է Գ. Վանցյանի և Հովհաննես Թումանյանի փոխհարաբերություններին: «Գրիգոր Վանցյան և Հովհաննես Թումանյան» խորագրի ներքո հատորում տեղ են գտել Վանցյանի՝ Թումանյանին հասցեագրած 19 նամակները, ինչպես նաև նրա ընկերների՝ մեծ բանաստեղծի մասին հուշերը, որոնցում հիշատակվում է նրա անունը:

Հ. Թումանյանի ծննդից մեկ տարի և երկու օր անց՝ 1870 թ. փետրվարի 21-ին, Ջավախքի Բեժանտ գյուղում ծնված Գ. Վանցյանը հետագայում դարձել է Մեծն լոռեցու մերձավոր ընկերներից մեկը, նրա լավագույն բարեկամը: Նա ավարտել է Ներսիսյան դպրոցը, որտեղ և ծանոթացել ու մտերմացել է Հ. Թումանյանի հետ: Միմյանց գրեթե հասակակից հինգ հայ ներսիսյանականներ՝ Հ. Թումանյանը, Ս. Ղլտճյանը, Թիֆլիսում վերաբնակված ախալցխեցու ընտանիքից սերված Դաթիկո Շահլամյանը և Արամ Առաքելյանն ու Գ. Վանցյանը, սկսած 1888 թ. գարնանից, հաճախ էին հավաքվում Թիֆլիսի Նորաշենի փողոցում գտնվող Դ. Շահլամյանի սենյակում, որը գտնվում էր Հ. Թումանյանի ապրած բնակարանի վերնահարկում: Այս «հնգյակի» կողմից Դ. Շահլամյանի սենյակում ձևավորված գրական-գեղարվեստական խմբակը

հետագայում պետք է «Վերնատան» հիմքը դառնար: Հ. Թումանյանի և Գ. Վանցյանի նամակագրական կապը շարունակվել է նաև հետագայում, երբ վերջինս 1890-ական թթ. արդեն ուսուցիչ էր, այնուհետև՝ ուսանող: Նրանց ներսիսյանական և հետագա տարիների ջերմ հարաբերությունների մասին են վկայում նաև Հ. Թումանյանի «Աղոթք» և «Կանչ» բանաստեղծությունները, որոնք ևս տեղ են գտել սույն աշխատությունում:

Ընտրանու վերջնամասում զետեղված են Գ. Վանցյանի, ինչպես նաև նրա գրքերի կամ նրա գործերը պարունակող հանդեսների ու հրատարակությունների շապիկների ու տիտղոսաթերթերի, նաև Հ. Թումանյանին հասցեագրած նամակների լուսանկարները:

Գրիգոր Վանցյանը թողել է գիտամանկավարժական հարուստ ժառանգություն, որն այսօր արդեն հասու է մեր ժամանակակիցներին: Համոզված ենք՝ վերլուծության սկզբունքով և կուռ կառուցվածքով աչքի ընկնող այս արժեքավոր աշխատությունը կարևոր ներդրում է հայրենաճանաչողական ուսումնասիրությունների շարքում: Այն կարող է զգալի հետաքրքրություն ներկայացնել և ուղղորդիչ արժեք ունենալ պատմության, լեզվաբանության, մանկավարժության հարցերով զբաղվող մասնագետների, ուսանողների, ընթերցող լայն հանրության համար՝ արժանի տեղ գրավելով նրանց պատմաճանաչողական հետաքրքրությունների շրջանակում:

ՄԵՐԻ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Ներկայացվել է 29.10.2020

Ընդունվել է տպագրության 12.11.2020